
Privim ca abonați pe D-nii ce vor bine vroii a primii două numere unul după altul.

A P E L.

Mai ales copiii se stîng de boale molipsitoare, ca anghina difterică, scarlatina, etc. Pe cîtă vreme nu se știea ce ieste de făcut, pe cîtă vreme nu ieră nici un drum deschis, pe care mergînd să dăm de leacul acestor boale, puteam stă și suferi unul după altul de pierderea vre unui copil iubit, sau chiar de pierderea tuturor. Acuma înse prin cercetările mai multor învățați, ca: *Basteur, Law, Buchner, Grawitz*, sîntem pe calea care ne va duce la mîntuire. Ființele care prin înmulțirea lor în sînge pricinuesc boalele molipsitoare cele mai primejdioase, au fost studiate și sîntem în stare a le face nevătămătoare, ba chiar a le preface în aliați credincioși din dușmanii cum ne ierău până acuma. Dar nenorocirea ieste, că acuma totul se cîrmuește de banii, de aceea si vedem că s'au făcut cercetări mai ales asupra boalelor animalelor folositoare (boii, porcii, oi, cai, găini, etc); despre boalele oamenilor sau ale copiilor nu s'a găsit încă timp de ocupație! Credem că ar fi foarte frumos și bine să facem o societate, care să strîngă banii pentru scopul de a lupta cu anghina, scarlatina și cu alte boale molipsitoare. Indată ce sumele strînse ar fi destul de mari s'ar putea publica un premiu mare pentru acel care ar descoperi

un medicament care să tămăduască anghina, sau scarlatina, sau tifosul, cum tămăduesc chinina de friguri, etc. Tot o dată s'ar putea cere și să se cerceteze calea pe care anghina se propagă pentru a întreprinde nimicirea tuturor cauzelor care îi priesc, adică pentru a scoate boala cu rădăcinii cu tot. Noi credem că o asemenea societate ar fi foarte la timp și că în scurt ar reuși în lupta începută.

Facem apel la toți cetitorii noștri, la cei cari au copii și au fost loviți de nenorocire și au trebuit să stea cu mâinele încrucișate de față la torturile copiilor iubiți; la cei cari au copii și până acuma au fost scutiți, dar se pot aștepta la asemenea nenorociri în fie ce moment; la cei cari n'au, dar simțesc milă pentru nenorociți și se revoltează împotriva tiranilor noștri microscopici și tocmai de aceea mai de temut. Facem apel și îi rugăm să facă propagandă pentru reușita acestei idei și fără întârziere să facem societatea și să ne punem pe lucru.

Pentru început acei cari sînt hotărîți a face parte din această societate, să bine voască a trimite o înștiințare la Redacția „Contemporanului“.

Red. „*Contemporanului*“.

JIDOVUL LEȘESC

P A R T E A I.

(urmare).

XII

Cei de mai înainte Mathis.

Ecaterina, *ridicîndu-se.*—Mathis!

Mathis, *cu veselie.*—He! he! he! eu sînt . . . eu.

Heinrich. Primarele!

Ana, *(alergînd să-l îmbrățoseze).* In sfișit iată-te!

Mathis. Da . . . Da . . . Mulțămită Domnului! D'apoi avem omăt . . . avem! Am lăsat trăsura la Bichem, cu Ioan, o va aduce mâine.

Ecaterina, *(Vine de-l îmbrățosează, și îi iea mantaua).* Dă o în coace . . Ne bucurî peste măsură că ai venit în astă sară. Ce grijă aveam!

Mathis. Gîndeam ieû, de aceea m'am grăbit. *(Privind în odae)* He! he! he! Moșul Walter și Heinrich. Aveți frumoasă vreme de înturnat acasă!

Ecaterina, *(strigînd la ușa bucătăriei)* Lois...Lois... Adă ciubotele D-lui Mathis. Zi lui Nikel să pue calul în grajdîu.

Lois. *în ușa.* Da, îndată. *(Se uită și rîde, pe urmă fuge).*

Heinrich, *rîzînd.*—Domnișoara Ana voește să plecăm pe lună.

Ana. Credeam că vărul Both n'are să te lese.

Mathis. Ei dar apoi îmi ierau isprăvite trebile de ieri demineata, dar vărul m'a oprit să văd comedia.

Ana. Hanswurst *) e la Ribeauvillé?

Mathis. Nu e Hauswurst, e un Parizian, care face lucruri din fizică . . . adoarme pe cine vroește.

Ana. Adoarme oamenî.

Mathis. —Da.

Ecaterina.—De sigur că le dă să bea ceva?

Mathis.—Nu, îi privește în ochi făcîndu-le semne. . . . și adorm. E lucru înspăimîntătorîu... Nu credeam de nu l'ași fi văzut.

Heinrich.—Da, brigadierul Stenger mi-a spus despre a-

* Păpușeriî nemțesc

ceasta ; a văzut acela-și lucru în Saverna. Acest parizian adoarme lumea și face pe oameni să spue ce vrea iel, când dorm!

Mathis, *șezînd și trăgînd ciobotele.*— *Cătră fiică-sa*), Ana?

Ana.— Ce tată ?

Mathis.— Caută în buzunariul mantalei.

Walter.— Oamenii sînt cam răutăcioși. (*Lois vine cu papucii primarului*). Au ajuns prea ghibaci, se apropie sfîrșitul lumii. (*Lois aduce papucii*).

XIII.

Cei de mai înainte, Lois.

Lois.— Poftim papucii.

Mathis.— A ! bine..... bine..... Lois iea ciubotele, scoate sporii și punele în grajdii.

Lois.— Da, voiî face. (Iese. Ana, scoate o cutie din buzunariul mantalei, și vine lîngă tată-său).

Ana.— Ce e aice ?

Mathis, *incălțîndu-se.*— (*Iea deschide și scoate o cușmă alba țieană cu fluturi de aur și de argint*).

Ana.— Ah ! Se poate ?

Mathis.— Iei !..... Iei.... cum ți se pare.

Ana.— E pentru mine ?

Mathis.— Da, pentru cine dar ? Cred că nu e pentru Lois ! (*Toți se apropie să vadă Ana își pune căciula și se uită în oglindă*).

Heinrich.— E cît se poate de frumoasă.

Walter.— Și îți vine pare că ar fi făcută anume.

Ana.— Ah, ce va gîndi Christian văzîndu-mă ?

Mathis.— Va gîndi că iești cea mai frumoasă fată. (*Ana vine și-l sărută*).

Mathis.— Ieată darul ce-ți fac de nuntă, Ana ; în ziua nunței vei pune-o și vei păstra-o tot deauna. Mai tîrziu peste cinci-spre-zece ori douăzeci de ani, îți vei aduce aminte că tată-tău ți-a dat'o.

Ana, *cu duioșie.*— Da, tată.

Mathis.— Tot ceea ce doresc, ieste să fii fericită cu Christian. Acuma să-mi aducă o bucatică de șuncă și o butelcă de vin. (*Ecaterina merge în bucătărie.*— *Cătră Heinrich și Walter*). Veți lua cîte un păhar de vin cu mine ?

Heinrich.— Cu plăcere Dl. primar.

Walter, *rizînd.*— Da pentru tine ne vom da cu plăcere această osteneală. (*Ecaterina aduce un jambon din bucătărie: Lois vine în urmă cu păhare și cu garafa*)-

Ecaterina, rîzînd.—Și mie Mathis nu mi-ai adus nemic ! feată bărbațîi..... Cînd ieram tînăra venea cu mînele pline de cordele ; dar acuma.....

Mathis, cu veselie.—Aide tacî. Vroeam să-ți fac un dar neașteptat, și acum trebuie să-ți spun dinnainte, că șalul, boneta și cealalte sînt în lada de la trăsură.

Ecaterina.—Așă dacă-s în trăsură numai zic nemic- (*șede și toarce, Lois pune față de masă, așază farsurîea, garafa și păharul Mathis se pune la masă și mîncă cu gust. Walter și Heinrich beă. Lois iese*).

Mathis.—Frigul îți cam dă gust de mîncare.... În sănăta-tea voastră!

Walter.—Asemenea, Mathis.

Heinrich.—In a D tale, D-le primare.

Mathis.—Christian n'a fost astă sară ?

Ana.—Da tată a fost, dar a venit și l'au chîemat, dar trebuie să vie.

Mathis.—Bine..... bine....

Ecaterina.—A venit tîrziu din pricina străjei ce avea de făcut, pentru niște contrabandierî.

Mathis, mîncînd.—E lucru drăcos de făcut strajă pe o așă vreme. Despre pîrău ieră omătul de cînci picioare.

Walter.—Da am vorbit despre aceasta ; spuneam serjen-tului că din iarna leahului nu s'a văzut așă omăt. (*Mathis care ridicase păharul îl pune fără se bea*).

Mathis.—Ah ! ați vorbit despre aceasta ?

Heinrich. În acel an trebuie să vă aduceți aminte, toate dealurile ierau pline de omăt. Calul leahului de abiea scotea capul de sub pod, și Kelz venî să cate ajutoriî la pădurariî.

Mathis, (cu glas nepăsătoriî).—Eî ! se poate . . . dar toate acestea sînt lucruri vechî ; ca povestele bunicăi . . . nime numai gîndește la dînsele.

Walter. Cu toate acestea e de mierare cum de nu s'a desco-perit cine l'a omorît.

Mathis. Au fost ghibaci . . . nu se va ști nici o dată nemic ! (*bea. In această vreme, se aude sunetul unui clopoțel în uliță pe urmă tropotul unui cal, care se oprește înnaintea hanului.*

Toți se întoarnă. Ușa să deschide un evreî leșesc intră. Iel e îmbrăcat cu o manta verde blănită, cu iarmureă în cap, cu ciubote blănite. Privește în odae cu călătură întunecată ; toți tac).

XIV

Cei de mai înainte, **Leahul**, pe urmă **Christian**.

Leahul, *întrînd*.—Pace d-voastră!

Ecaterina, *ridicîndu-se*.—Cu ce vă putem sluji d-le ?

Leahul. Omătul e mare . . . drumul e greu, să-mi pue calul în grajdii, voiă plecà peste un ceas . . . (*deschide mantaua, desleagă chimeriul și-l pune pe masă. Mathis se ridică, se sprîjină de spătariul scaunului; leahul îl privește, Mathis se poticnește, întinde mînele și cade răcnînd, zgomot*).

Ecaterina, *grăbindu-se*.—Mathis ! . . . Mathis ! . . .

Ana, *de asemenea*.—Tată ! (*Walter și Heinrich îl ridică, Christian vine din fund*).

Christian, *pe prag*.—Ce ieste ?

Heinrich, *scoțînd legătoarea lui Mathis în grabă*. Doctorul . . . mergî de adă doctor !

BCU Cluj PARTEA II BCU Cluj

CLOPOTELUL

Odaea de culcare a lui Mathis. O ușă din stînga deschîzîndu-se în odaea hanului. O scară la dreapta. În fund ferești cari se deschid în uliță. Un scrin de stejar cu alămuri, între ferești. Un pat cu baldachin, un dulap mare, mese, scaune. O sobă de faeantă în mijlocul casei. Mathis șede pe un jilț lingă sobă. Ecaterina îmbrăcată ca duminica, doctorul Frantz cu jiletcă roșă cu pantaloni scurți, cu ciubote lungi, și cu o pălărie mare de castor negru de modă alzașiană stau lingă dînsul.

I

Mathis, Ecaterina, doctorul Frantz.

Doctorul. Mergeți mai bine, D-le Primariu ?

Mathis. Merg tare bine.

Doctorul. Nu mai simți durere de cap.

Mathis. Nu.

Doctorul. Nici vîjîturile în urechi?

Mathis. Cînd vă spun că merg bine că sînt ca în toate zilele cred că-i destul de limpede!

Ecaterina. De mult avea visuri rele . . . biignea.... și se sculă de bea apă rece.

Mathis. Tuturor poate să le fie noaptea sete.

Doctorul. De sigur, dar trebuie să vă cruțați. Beați prea mult vin alb, vinul alb aduce podagră, și de multe ori îi aduce atacuri nervoase: două boale delicate dar foarte primejdioase. Vechii noștri landgraft, maregraft, stăpîni pe Sundgau, pe Brisgau, pe Alzația de sus și de jos, mai toți mureau de podagră ori de vr'un atac fulgerătoriu. Acuma aceste boale cad pe capul primarilor, notarilor și bogătașilor. Îi o boală aleasă prea aleasă încă numai primejdioasă. Întîmplarea d-tale de alaltă-sară vine de acolò Ați băut prea mult rükewir la vărul Both, pe urmă v'a luat receala; așa că tot sîngele vă ieră suit la cap.

Mathis. E drept că-mi ieră frig la picioare; dar nu trebuie să mergem așa departe; jidovul leșesc e toată pricina.

Doctorul. Pentru ce?

Mathis. De mult cînd s'a întîmplat istoria cu jidovul leșesc, am văzut mantaua și iarmurca pe care jandarmul Kelz le găsisse; vederea acestora m'a tuburat fiind că de cu sară jidovul fusese la noi. De atunci n'am mai gîndit, cînd alaltă-sară, neguțitoriul de grîne intră și zice tocmai aceleași vorbe ca celălalt... mi s'a părut ca o vedenie. Știu bine că nu sînt stafii, și că morții nu se mai scoală; dar ce vray? Tot deauna nu sîntem stăpîni pe cugetare. (*Înturnîndu-se către Ecaterina*) Ai zis să vie notariul?

Ecaterina. Da . . . fi liniștit!

Mathis. Sînt liniștit; dar trebuie ca nunta să se facă cît mai degrabă. Cînd vezi că un om sănătos cu mintea și cu trupul întreg, poate să aibă asemenea atacuri, trebuie să reguleze toate și să nu lese nemic pe a doua zi. Ceea ce mi s'a întîmplat alaltăeri poate să mi se întîmple încă și în astă sară; pot să mor și să nu văd copiii fericiți . . . ! Acuma lăsați-mă în pace cu toate istoriile voastre. Fie din pricina vinului, ori din a frigului, ori din pricina leahului, mi-i tot una. Am mintea așa de limpede ca toată lumea; mai în colò puțin îmi pasă.

Doctorul. Poate ar fi bine, D-le primare, să lăsați pe altă zi iscălirea contractului; înțelege-ți că ori cum ar fi, ațișarea cu trebile

Mathis. (*ridicînd minile cu o mutră nerăbdătoare*).— Ah Doamne Doamne fie care să se îngrijască de trebile sale. Nu știu unde mi-i capul, cu ațișarea dacă și pentru că ai D-tale.

Doctorii să-și vadă de doctoria lor și să lese pe ceilalți să facă ce vreau. Mi-ai luat sânge . . . bine! M'am tămăduit . . . și mai bine! Să chieame notariul, să înștiințeze martorii și să se sfârșască tot!

Doctorul. (*încet către Ecaterina*).—Nervii îi sînt încă ațîțați; e mai nimerit să se facă ceea ce zice. (*Walter și Heinrich vin din stînga îmbrăcați de serbătoare*).

II

Cei de mai înainte, Walter, Heinrich.

Walter. Ei!! . Ei!! ni s'a spus că mergi mai bine?

Mathis. (*inturnîndu-se*).—Ei! voi sînteți . . . bucuros.. îmi pare tare bine că vă văd. (*le strînge mîna*).

Walter, rîzînd.—Iată-te însfîrșit sănătos?

Mathis, rîzînd.—Mi-a trecut, ce comedie! . . . Heinrich mi-a făcut'o cu istoria lui, de jidanul cel leșesc. Ha! Ha! Ha!..

Heinrich. Cine putea să prevadă asemenea lucru?

Mathis. E limpede, celălalt care vine tocmai atunci. Ce întîmplare! ce întîmplare! N'ar zice cineva că pare că ar fi venit înadins?

Walter. Pre legea mea, D-le doctor, trebuie să crezi că mie singur cînd am văzut pe Leah întrînd, mi s'a zăbirlit părul.

Ecaterina. Oamenii în toată mintea să aveți asemenea păreri?

Mathis. In sfîrșit mulțămîta D-lui, am scăpat, D-voastră trebuie să știți că noi săvîrșim mărirea Anei cu Christian. Poate că boala asta mi-a fost o înștiințare de aceea trebuie să grăbesc.

Heinrich. Ei! D-le primar, cred că nu-i nici o primejdie.

Walter. N'a fost nemic . . . A trecut, Mathis?

Mathis. Ba nu . . . nu; trebuie să-mi slujască de lecție. Walter și Heinrich, vă aleg de martori. La unsprezece ceasuri, după leturghie vom iscăli contractul, toată lumea e înștiințată.

Walter. Dacă voești numai de cît?

Mathis. Da, numai de cît. (*cătră Ecaterina*) Ecaterină?

Ecaterina. Ce ieste?

Mathis. Leahul e încă acolo?

Ecaterina. Nu, a plecat ieri. Tare i-a părut reu de astă întîmplare.

Mathis. Îmi pare reu că a plecat . . . ași fi vroit să-l văd, să-i strîng mîna și să-l poftesc la nuntă. N'am nemic cu dînsul, ce e vinovat iel dacă toți jidanii leșești samănă așa de bine... Ce-i de făcut dacă toți au aceea-și iarmurecă, aceea-și barbă, și se le-si feliiu de mantă . . .

Heinrich. De sigur nu i se poate îpută nemic.

Walter. În sfârșit ne-am înțeles la unsprezece vom fi aice.

Mathis. Da (*cătră doctor*). Tocmai, D-le Frantz, ne veți face mare bucurie venind la nuntă.

Doctorul.— Mai ales, cu plăcere, D-le primariu.

Heinrich. Iată trage al doilea clopot, aidem, la revedere, D-le Mathis.

Mathis. La revedere. (*Le stringe mâna. Walter, Heinrich și doctorul ies*).

III

Mathis, Ecaterina.

Ecaterina, (*strigînd de pe scară*)— Ana . . . Ana !

Ana, (*din odaea ieii*).— Vin îndată.

Ecaterina. Da vină acuma, a tras de a doilea clopotul.

Ana. *iarăși.*— Îndată.

Ecaterina, (*cătră Mathis*).— N'are să mă gătească.

Mathis. Lasă în pace copila, știu doar că se îmbracă.

Ecaterina. Nu mă îmbrac cîte două ceasuri.

Mathis. Ei! tu . . . tu . . . Dar apoi e tot aceea? Dacă veți merge puțin mai tîrziu nu-î nemic, banca rămîne tot acolo, nime n'ar să o iea.

Ecaterina. Așteaptă pe Christian.

Mathis. Ei tocmai, n'are dreptate? Trebuie să vie în astă dimineață . . . Îl zăbăvește ceva. (*Ana, veselă, vine cu căciula cea Alzațiană și cu un pieptar cu fir de aur*).

IV.

Cei de mai înainte, Ana.

Ecaterina.— În sfârșit ai isprăvit!

Ana.— Da, îs gata.

Mathis, (*privind'o cu iubire*).— Cît iești de frumoasă Ana.

Ana.— Am pus căciula.

Mathis.— Tare bine ai făcut. (*Ana se uită în oglindă*).

Ecaterina.— Doamne.... Doamne, nici o dată nu vom putea să fim de la început.... Aide, Ana, aide. (*Merge și iea cartea de rugăciune de pe masă*).

Ana, (*privind pe fereastră*).— Christian n'a venit încă?

Mathis.— Nu; de sigur are încă trebî.

Ecaterina.— Vină acuma, te va vedea mai tîrziu. (*Iea iese, Ana după dînsa*).

Mathis. (*strigînd*).— Ana... Ana.. Dar mie nu-mî zici nemic?

Ana, (*venind să-l îmbrățoseze*).— Știi bine că te iubesc!

Mathis.—Da.... Da.... Du-te acuma dragă, maică-ta n'are astîmpăr.

Ecaterina, (*strigînd de afară*).—Ieată trage clopotul de a treilea. (*Ana iese*).

Mathis, (*minios*), Trage de a treilea! De a treilea. Nu cumva preutul le va aștepta și apoi să înceapă. (*Se aude închizîndu-se ușa de afară. Clopotele sună, lumea gătită trece pe la fereastă, pe urmă liniște*).

V.

Mathis, singur.

Mathis.—Ieată-î afară... (*ascultă, și aruncă o privire pe fereastă*). Da, toată lumea e la beserică. (*Se primblă, trage tabac răpede*). Merge bine . . Tot s'a petrecut bine....Ce lecție, Mathis! ce lecție!.... Un lucru de nemic și jidanul ieșea la iveală. Tot se ducea la dracul... Atîta numai și te spînzurau! (*gîndește, pe urmă cu ciudă*). Nu știu unde își are cineva cîte o dată capul! Trebuie să fie nebun! Un neguțitoriu de grîne vine, îți zice buna sara.... pare că jidanii leșești cari vind grîne nu samănă toți! (*dă din umeri, pe urmă se liniștește de o dată*). De ași strigă până la sfîrșitul lumii, lucrul nu s'ar mai schimbă.... Noroc numai că oamenii is așa de proști și nu înțeleg nemic! (*clipește din ochi și se pune pe jilt*). Da.... Da.... oamenii sînt proști! (*așază focul*) Toate acestea sînt numai din pricina parizianului... m'a tulburat.... șarlatanul vroea să mă adoarmă.... Dar am gîndit îndată! Stăi pe loc! Stăi! Iea sama Mathis.... Moda aceasta de a adormi lumea e o scornire drăcească.... Ai putea povesti multe (*rîzînd*). Trebuie să fii șiret să nu pui gîtul.... (*ride cu o mutră șireată*). Veî muri Mathis bătrîn și cel mai cinstit din țară, îți veî vedea cu veselie copiii și nepoții, și-ți vor pune pe mormînt o piatră scrisă cu litere de aur de sus până jos. (*tăvere*). Dar în sfîrșit toate s'au petrecut bine! Numai fiind că visezi și fiind că Ecaterina, vorbește ca o țarcă înaintea doctorului, te veî culcă colò sus, cheea în buzunariu, las să te asculte păreții. (*Se ridică*) Acuma să numărăm banii ginerelui.... Pentru ca ginerile să ne iubească.... (*ride*) pentru ca să ție parte socrului, dacă bînd cîteva pähare va zice vre o prostie.... He! He! He! Christian e șiret, nu-î ca Kelz surd și orb pe jumătate, făcea procese-verbale de un cot,... și în iele nemic; nu, iel ar fi în stare să dee de urmă. Indată ce l'am văzut mi-am zis: tu-mî veî fi ginere și dacă leahul începe a înviea tu-l veî împinge în ceea lume! (*Se apropie de scrin, îl deschide, scoate un săculet plin cu aur îl deșartă deasupra scrinului, și începe a numără încet, așezînd fișicurile cu*

îngrijire. Din timp în timp se oprește, privește cite o bucată o cîntărește pe degete.—Incel). Am zis trei zeci de miș (numărînd fișicurile), da, trei zeci de miș... Frumos.... Hei! Hei! e plăcut să auzi sunînd de aceștia... va fi mulțămît jandarmul. (Urmează mai departe, și observează o bucată cu mai mare luare aminte de cit pe celelalte). Aur vechiū.—(Se întoarne spre lumină). Ah! acesta e încă din chimeriū.. Ne-a priit bine chimeriul... (gîndînd). Da.... Da, fără acesta ar fi mers reū hanul... ieră vreme... opt zile mai tîrziū și cămătariul Ott ar fi venit cu căruța lui... Dar noi ieram în regulă, aveam baniū... de la așă zisa moștenire a moșului Martin... (pune bucata în un fișic). Chimeriul ne-a scos din picior un spin tare reū... Dacă Ecaterina ar fi știut... Sermana! (privînd fișicurile) trei zeci de miș de livre.... (vuet de clopoțel). Clopotul de la moară! (strigînd), Nickel... Nickel! (Ușa se deschide și Nickel vine cu un călindariū în mină).

VI.

Mathis, Nickel.

Nickel.—M'ați strigat D-le primariū?

Mathis.—Ieste cineva la moară?

Nickel.—Nu, D-le, toată lumea e la beserică... roata e oprită.

Mathis.—Am auzit clopoțelul... ieraī în odae?

Nickel.—Da, D-le, n'am auzit înse nemic.

Mathis.Grozav!... ieū credeam.... (Iși pune degetul cel mic în ureche.—Cătră sine). Imī începe ieară-și vîjîeala în urechi.... (cătră Nickel) Ce facei acolo?

Nickel.—Ceteam pe Mesagerul schiop.

Mathis.—De sigur istoriī de stafii?

Nickel.—Nu, D-le primariū, o istorie de niște oameni din Bavaria, niște tîlharī pe cari i-au descoperit la vre-o douăzeci de anī: din pricina unui cîțit care s'a găsit la un fierariū în o mulțime de fierariū vechi; au fost luați împreună ca o turmă de lupi: mama, doi feciori, și bunicul. I-aū spînzurat unul lîngă altul. Priviți... (îi arată Călindariul).

Mathis.—Bine... bine! mai bine ai ceti rugăciunile (Nickel iese).

VII.

Mathis singur, pe urmă Christian.

Mathis, dînd din umeri.—Auzi îi spînzură după două zeci și trei de anī din pricina unui cuțit vechiū! proști... trebuia să facă ca mine să nu lese urme. (Iși urmează cu socotelele). Am zis trei-zeci de miș de talerī.... da.... Așă... unu... doi... trei...

(Vorba i se stinge, iea fişicurile le pune în săculet, si-l leagă). D'apoi au iei noroc!... Unde mi s'au făcut mie asemenea daruri... A trebuit tot să câştig, ban cu ban. În sfîrşit unii se nasc cu noroc, alţii sînt siliţi ca să facă ceva. (Se ridică). Toate sînt în regulă. (cineva bate la fereastră se uită.—Încet). Christian. (cu glas tare). Poftim; intră Christian! (Se îndreaptă spre uşă, Christian vine).

Christian, stringîndu-î mina.—Aşa dar, D-le Mathis, mergi mai bine?

Mathis.—Da, nu prea reu. Auzi Christian, acum chiar am numărat zestrea Anei... Aur frumos ştii coala sunătoriu! Chiar cînd ştii că ai să-l dai tot îţi place. Cîte amintiri de muncă, de purtare bună... pare că vezi trecîndu-ţi tinereţa pe dinnaintea ochilor; şi cîtă mulţămire cînd ştii că ai să faci fericirea copiilor.

Christian.—Cred D-le Mathis; numai baniî câştigaţi prin muncă ne folosesc; ca şi semînta cea bună care creşte şi ni dă seceriş.

Mathis.—Tocmai aşă gîndeam şi ieu şi îmi ziceam, cît e de bine cînd semînta cade în pămînt bun.

Christian.—Vroiţi să iscălim azi contractul?

Mathis.—Da, cu cît mai degrabă cu atîta mai bine. Numi-a plăcut nici o dată să amîn lucrurile. Tare nu pot suferi oamenii cari nici o dată nu sînt hotărîţi. Cînd odată te-ai înţeles, nu ştii pentru ce se-ar amîna lucrurile dintr'o septămină în alta. Asta ar dovedi lipsă de caracter, şi bărbaţii trebuie să aibă caracter.

Christian.—Iei! D-le Mathis, ieu nu doresc de cît aceasta; dar gîndeam că poate Domnişoara Ana.....

Mathis.—Ana te iubeşte..... femeea mea asemenea... În sfîrşit toţi..... (îchide scrinul).

Christian.—Bine, să iscălim.

Mathis.—Da, şi după ce vom iscăli contractul, vom face nunta.

Christian.—Nici s'ar fi putut să-mi spuneţi ceva mai înveselitoriu.

Mathis, rîzînd.—O dată e omul tînăr.... trebuie să te foloseşti de vicia.... Acuma zestrea e gată cred că vei fi mulţămit.

Christian.—Ştii, D-le Mathis, că ieu n'am cine ştii ce... n'am.....

Mathis.—D-ta ai curaj, ai purtare bună şi ai rang, despre celelalte mă îngrijesc ieu. Numai trebuie să-mi făgăduieşti ceva.

Christian.—Ce?

Mathis.—Tinerii sînt pretenţioşi vrau să innainteze. Cu toate acestea ieu îţi cer să remii în sat, atîta cît, vom trăi noi.

N'avem de cît un singur copil, îl iubim ca ochii din cap, și ni s'ar rupe inima văzînd că pleacă.

Christian.—Doamne! D-le Mathis, dar nicăeri nu mi-ar fi așa de bine ca în familia Anei, și....

Mathis. Făgăduiești că vei rămănea, chiar dacă te-ar înna-intă, ofițierii în alt loc?

Christian.—Da.

Mathis.—Pe cuvîntul D-tale.

Christian.—Da.

Mathis.—Sînt mulțămît, destul. (*in parte*) Trebuie așa! (*tare*). Acuma să vorbim alte cele. Ai întîrziat azi demineată, se vede că ai avut trebii? Ana te-a așteptat, dar în sfîrșit....

Christian.—Ah! ceva grozav.... nu mi s'a întîmplat nici o dată. Încipuiți-vă am cetit procese-verbale de pe la cincipănă la zece.... timpul trecea.... cu cît ceteam cu atîta mai mult vroeam să cetesc.

Mathis.—Ce felii de procese-verbale ?

Christian.—Despre jidovul leșesc pe care l'au omorît sub pod. Heinrich mi-a povestit întîmplarea alaltăieri-sara, asta, mă neliniștea. E minunat cum de nu s'a descoperit nemic.

Mathis.—De sigur.... De sigur....

Christian. *cu mîerare.*—Dar știți că a fost șiret cel ce l'a omorît! Încipuiți-vă că jandarmăria, poliția și tribunalul toate ierau în picioare; și nu s'a găsit cea mai mică urmă! Am cetit și s'însăimîntat.

Mathis.—Da, nu ieră prost.

Christian.—Prost!.... Ba putea să fie cel mai șiret jandarm.

Mathis.—Crezi ?

Christian.—De sigur. Sînt atîtea mijloace de a găsi cele mai mici lucruri, și sînt puțini în stare de a scăpa, așa că pentru asemenea. . . .

Mathis.—De pe aceea ce zici văd că iești om cu judecată. Tot deauna am gîndit că-ți trebuie de o mie de ori mai mult șiriclic, mai multă ghibăcie, pentru a scăpa de jandarmi, de cît pentru a prinde pe vinovați căci toată lumea ți-i în potrivă.

Christian.—De bună samă

Mathis.—Și pe urmă cel ce a reușit o dată, face și a doua-oară și a treia, ca jucătorii. Îi vine îndămină a cîștiga bani, fără să muncească, s'apucă neconținut de tâlhării pînă ce-i prind; căci cred că trebuie mult curaj pentru a face o singură dată și a nu mai începe iară-și.

Christian.—Ai dreptate, D-le Mathis, și acel despre care vorbim sigur că s'a oprit de atuncea de a mai face asemenea

lucruri. Ceea ce-e mai minunat e că nu s'a găsit cea mai mică urmă despre Leah; știți ce mi-a venit în cap?

Mathis.—Ce?

Christian.—În vremea aceea, ierau mai multe cuptioare de ars oale, pe coasta Wechem. Cred că au ars trupul în vre un cuptoriu și din pricina aceasta nu s'au găsit alte dovezi de cît mantau și iarmurca. Moșneagul Kelz care se ținea de obiceiul vechiu, n'a gândit nici o dată la una ca aceasta.

Mathis.—Foarte cu puțință... ideea asta nu-mi venise nici o dată în cap. Iești cel dintăiu.

Christian.—Da, D-le Mathis, mi-ași pune capul că e așa. Și ideea aceasta te duce la altele multe. Dacă s'ar ști cine ardea oale pe acea vreme....

Mathis.—Iea sama, Christian, ieu ardeam oale, aveam un cuptoriu cînd s'a întîmplat nenorocirea.

Christian, rîzînd.—A! D-ta, D-le Mathis!.. (*Rid împreună. Ana și Ecaterina se arată la fereasta din fund.*)

Ana, de afară. Iel e acolo! (*Christian și Mathis se întoarnă Ușa se deschide, Ecaterina vine, pe urmă Ana.*)

(va urmă).

Traducere din *Erckmann Chatrian* de

BCU Cluj / Central University **Sofica Nădejde.**

Supunerea Femeilor.

(*Prescurtare din Stuart Mill.*)

C. I.

(Urmare)

Numai observînd istoria sau obiceiurile popoarelor mai selbatece ne putem face idee de ceea ce însemnă înainte *puterea* și cu cîtă grozăvie se foloseau de dînsa cei cari o aveau în mînă. A se reseulă în contra puterii ieră ceva neauzit, căci și legile și obiceiurile ierau în contra răzvrîtorilor, ba ierau chiar priviți ca cei mai mari criminali, vrednici de cele mai mari pedepse ce se pot închipui. Ideea de a face bine celui supus, s'a născut de sigur atuncia cînd stăpînul avea nevoie

de iel și trebuia să-î facă oare-cari făgădueli; dar pe care cele mai de multe ori nu le ținea în samă mai nici odată. Republicele au fost cele întâi cari au recunoscut oare cari drepturi pentru robii, pe urmă Stoicienii și Jidaniî. Creștinismul a luptat și iel pentru a nemici robiea dar n'a făcut nemic. Putere avea de vreme ce resculă masele să meargă să moară pentru Sîntul mormînt; orî făcea ca miî de bărbați și de femei, să se lese de toate plăcerile lumei. Asupra regilor chiar avea destulă putere, de vreme ce îi făcea să-și lese femeele cele mai iubite numai dacă ar fi găsit o înrudire de al patru-spre-zecelea neam etc. . Cu toate acestea selbătăciea feodalilor nu se putea îtblinzi, ieî apăsau cumplit pe șerbii (cari ierau țeranii) și chiar pe orașenii. Aceasta a ținut până cînd orașele s'au întărit, până cînd au avut armată cu care au mers și au nemicit pe feodalii. Numai *puterea* a sfărmat și nemicit *puterea*, cu toate acestea multe din obiceiurile tirane se păstrară până la revoluția cea mare, ba unele se păstrează chiar și azi.

Mai în totdeauna puterea a dictat legile purtărei; nu e mult de cînd s'a lătit ideea că legile și treburile societăței să fie regulate după morală și nu după putere, de. ex: Englejiî cu vre-o patru-zeci de ani în urmă aveau încă ființi omenești în mînele lor pe cari le vindeau și le cumpărau. Chiar în America anglosaxonă nu de mult să făcea negoț cu creșterea robilor. Noroc că mai toți acei cari nu trăgeau nici un folos din aceasta, se îngrozeau de un negoț așa de josnic și nu încetau de a strigă în potriva lui. Cea mai bună dovadă, că puterea e totul și nu bunul simț, iese militarismul pe care îl găsim la toate națiile. Firește că orî ce jug e umilitoriu pentru toți afară de tiran, nu vedem înse nici o deosebire între această putere și între a bărbatului asupra femeii; această putere o are atît cel înțelept cît și cel mai îndobitocit dintre bărbați; și acei care doresc puterea de sigur o vor întrebuiță mai întâiu asupra celor ce le sînt mai aproape. Am văzut

cu cîtă greutate cad stăpînirile întemeate pe putere; cu atîta mai greu va cădea stăpînirea bărbatului, care e așa de bine întărită din toate părțile. „Femeea trăește sub ochii bărbatului, fiind dar sub mîna stăpînului se află într'o legătură mult mai strînsă cu dînsul de cît cu tovarîșele ieî de suferință; iea n'are mijloace de a unelti în contra lui, nici putere de a-l învinge; ci are interes să cate a-i plăcea, și a nu-l supăra.“ Ieste firesc că asupriții să se rescoale în contra asupritorilor; femeea nu poate fiind legată prin sentimente. Ie de mierat că s'a început oare care mișcare în această chestiune, cînd vedem că atîtea rele ale puterei sînt încă în floare la națiunile cele mai civilizate.

Vor zice unii că supunerea femeii ie naturală; nu trebuie de uitat înse, că orî ce stăpînire pare naturală în timpul cînd își are ființa, de pildă: Grecii credeau că e natural ca ieî numai să fie stăpînî. Englezilor le părea foarte natural ca negrii să fie robi. În vrîsta de mijloc nobilii găseau natural ca țeraniî și orășeniî să fie supuși caprițiilor lor. Așa pe cît vedem vorba contra naturei, însamună contra obiceiului de. ex. Englezilor le pare natural a avea o femeie în capul lor; pe cînd unor popoare depărtate nu le vine a crede.

Să nu ni se zică că asuprirea femeii nu se potrivește cu celelalte; fiind că iea o primește de bună voe, fără să se plîngă. Căci sînt multe cari nu o primesc, iar altele cari au început să strige în contra aceștiî nedreptăți. Cele mai multe sufăr și tac, știind că nemic nu le-ar folosi tînguirea în contra bărbaților, ci că îi va întărtă încă mai mult în contră-le, de vreme ce trebuie să se întoarne iar sub stăpînirea lor; femeea de obicei tace și rabdă, și e silită de a ascunde multe din suferințele ce are de la bărbat: Creșterea femeii de sus până jos are de temelie răbdarea.

Cum staî lucrurile azi e mai cu neputință o rescoală a femeilor în contra tirăniei bărbaților. E destul de dovedit că starea lor e cu totul deosebită de acelor-

lalți apăsați. Bărbații nu se mulțămesc numai cu ascultarea femeilor, ci au pretenții ca ele să aibă pentru ieși și iubire. Pe robii, stăpînii îi făceau ascultători de frică pe femei înse le vroesc ascultătoare dar nu de trică, ci de bună voce, lor trebuie să le placă supunerea și să iubească pe asupritorii. La toate acestea s'a ajuns, prin educația ce s'a dat femeii. Până la atita li s'a falsificat mintea în cît femeile singure cred, că e bine și folositoriu să aibă un caracter cu totul deosebit de al bărbaților. Ele nu trebuie să aibă *voință*, ci să se lese după vocea altora adecă a bărbaților, să fie supuse și răbdătoare dacă vroesc să fie fericite. Ni se spune în numele moralei că femeia trebuie să trăească pentru fericirea altora!

Care e ținta, sau care e steaua polară după care se conduce educația femeii? A plăcea bărbatului ieste culmea pretențiilor ieși, fiind că reușind într'aceasta poate avea toate celelalte. Cinste, plăceri, toate bunurile societății le poate căpăta numai prin bărbat!

După ce femeile au ajuns în astă stare; bărbații ca să le ție supuse mai cu siguranță, au început a le arăta slăbăciunea, lipsa de voință, și alte însușiri zise femești. Vedem că nu e de mierat, dacă femeia e așa cum e și putem zice cu siguranță, că dacă robul ori plebeul, ar fi fost în așa condițiuni ca femeia; dacă s'ar fi educat cu scopul de a plăcea stăpînului și de a-l iubi, dacă li s'ar fi ascuns așa de bine robiea, de sigur că și azi i-am găsi tot în starea de atunci.

Legea și societatea de azi se deosebește de cea veche prin aceea că soarta omului nu mai e hotărîtă dinainte, ca atunci, cînd unul se naștea rob, altul stăpîn chiar meșteșugurile trebuia să fie regulate de lege. După sute de ani în sfîrșit, după atîtea suferinți societatea a înțeles că e mai folositoriu a lăsa pe fie care să lucreze ce va vroi; de sigur că cel cu brațe slabe nu se va apuca de fierărie. E folositoriu societății ca fie-care să aibă mijloacele și slobozenia de a se apuca de ceea ce-l va povățui gustul.

Dacă ieste această libertate pentru bărbați de ce n'ar fi și pentru femeii? După cum n'are nici o înriurare asupra viitorului cuiva, faptul că se naște bălan ori smolit, tot asemenea n'ar trebui să aibă dacă se naște fată ori băet. Azi mai în toate țerile, ori ce slujbe, ori ce întreprinderi sînt slobode tuturor bărbaților (măcar pe hîrtie). Pe cînd jumătate din omenire e îndepărtată de la toate acestea, numai din pricina sexului. Unii zic că femeile sînt necapabile și nu ar fi în stare de a se folosi de drepturile ce le-ar da legea. E sigur înse că între bărbați sînt mulți care nu vor fi în stare să se folosească de drepturile ce le au, dar cu toate acestea legea li le dă.

E de dorit ca această chestie să se desbată cît mai mult; fiind că numai așa mulțimea se va încredința despre ceea ce ar fi mai folositoriu și mai drept. Fie care e datoriu să observe bine înainte de a hotări ceva, ori de a zice că chestia egalității sexelor se sprijină numai pe teorii; mai degrabă putem zice că ideea neegalității se sprijină pe teorii. Poate unii ar zice, că, cu toată starea cea rea a femeii, civilizația a crescut. Dar, oare cine ne poate spune că dacă femeia ar fi fost egală în drepturi cu bărbatul, omenirea n'ar fi ajuns mai de mult acolo unde e azi, și prin urmare acum ar fi mai înaintată în civilizație? Istoria arată că ori ce progres e însoțit de îmbunătățirea stărei femeii. Și de multe ori se poate cunoaște gradul de cultură al unui popor de pe starea intelectuală și materială a femeii.

Nu putem zice că natura celor două sexe se potrivește cu rolul ce împlinesc. Mill sprijinindu-se pe constituția spiritului omenesc zice că, cum stau lucrurile azi, nu se poate hotări ce felu e natura celor două sexe. Dacă s'ar fi găsit societăți numai de femeii, ori numai de bărbați, sau societăți în cari femeia să fie egală bărbatului; atunci poate s'ar putea ști ceva sigur despre deosebirea intelectuală și morală a celor două

sexe. Ceea ce se numește azi natura femeii e un product artificial. Se poate zice cu siguranță că nici odată caracterul supușilor n'a fost așa de schimbat cum e al femeii. Bărbații au căutat a mări la femeii acele aplecări cari le mulțemesc mai mult interesul lor.

Cea mai mare piedecă la înnaintarea tuturor ideilor sociale ieste neștiința și nepăsarea pentru tot ce formează caracterul unui om. Mulți cred, că, dacă o parte din omenire e formată într'un chip, de pricină sînt înclinările naturale și așa trebuie să rămie. Nu-î poți abate de la această idee chiar cînd le arăți lămurit pricinile cari au lucrat. Fiind că în Franția constituțiile pot fi resturnate, cînd acei însărcinați cu apărarea lor nu se țin de învoeală, de aceea sînt unii cari au stîrnit că Francezii nu-s făcuți pentru o cîrmuire liberă. Fiind că Grecii înșală pe Turci cari-îi despoea fără de rușine, de aceea unii au stîrnit că Turcii îs mai cinstiți de cît Grecii. Toate se esplică prin aceea că de obicei oamenii nu vād în lucruri de cît ceea ce au mai dinnainte în minte.

În starea de azi e cu neputință de hotărit care e deosebirea naturală de caracter. Căci ori ce deosebire intelectuală ori morală între bărbat și femeie nu poate fi dovedită că nu e artificială. Nu pot fi socotite ca naturale de cît acele caractere cari nu pot fi explicate din pricina educației.

Ar trebui cunoștinți întinse, pentru a avea dreptul să zică că se află între amîndouă sexele o deosebire morală ori intelectuală, și fiind că până azi nime n'are asemenea cunoștinți de aceea nime n'are dreptul a da vre o părere.

Fiziologiștii au găsit oare cari deosebiri în constituția trupului femeii și al bărbatului; dar nu se pot hotări deosebirile sufletești ce urmează de acold; căci pentru aceasta ar trebui ca fiziologii să fie în același timp și psihologi iscusiți, lucru cam rar. Se găsesc nu-

mai ici colea cîțiva bărbați care cunosc caracterul a două, trei femei.

Bărbatul ar putea să studieze caracterul femeii cu care trăește mai ales cînd între ieși sînt niște sentimente puternice așa că iea să nu ascundă nimic și să spue cele mai mici fenomene sufletești. Aceasta se întîmplă foarte rar și de aceea folosește puțin. Nu trebuie ieară-și de uitat că de vreme ce femeia atîrnă de bărbat iea nu-î va arătă de cît acele părți ale caracterului pe cari le va crede că-î sînt mai plăcute. Numai atunci se va putea ști ceva sigur, cînd singură femeia va studia caracterul sexului ieși și-l va da la iveală. Până azi iea nu e în stare a face aceasta. Așa că cel mult vom cunoaște caracterul a două trei femei, dar nici o dată a sexului întreg.

Bărbații nu vor avea despre femeii o cunoștință desăvîrșită, cîtă vreme femeile singure nu vor spune ceea ce știu. Un așa timp nu va fi cam degrabă. Până acum femeile au scris mai numai niște lingușiri pentru bărbați. Doamna de Staël zice în una din scrierile sale: „Bărbatul poate înfruntă părerile mulțimei, femeia înse trebuie să se supue“. Adesa femeia nemăritată scie ca să găsească un bărbat. Cele măritate propeveduesc de multe ori o așa supunere pentru sexul lor că nici bărbații n'ar fi în stare să doreasca mai mult. Femeile au încă multe prejudiții, și nu le vor pierde până cînd nu vor putea și iele să se desvolte așa de liber ca bărbații. Nu trebuie multă știință la regularea chestiei femeiești, ci numai slobozenia să și-o reguleze cum se vor pricepe iele. Cel mai bun mijloc ca să știți ce poate face o persoană ieste, de a o lăsă să încerce. Nime nu poate hotărî ce trebuie cineva să facă pentru fericirea lui.

E sigur că lăsînd libertate femeilor iele nu vor face lucruri nepotrivite pentru dînsele. Vor face aceea ce natura le va îndemna; prin urmare e de prisos a le oprî de la niște lucruri pe care însu-și constituția nu le va lăsă să le facă.

Mai toți bărbații cred că menirea femeii ieste măritarea, nașterea și creșterea copiilor. Asta dovedește că ceea ce le pare mai desgustătoriu cred că e merit pentru femeii; că dacă le ar lăsa slobozenie de a face alte cele, dacă le-ar da alt mijloc de traiu, numărul celor cari ar face ceea ce zic ieii natural, ar fi neîndeștulătoriu.

Dacă în adevăr cei mai mulți bărbați gîndesc așa ar fi bine să spue pe față. Fără îndoială că aceasta e temeliea tuturor celor ce s'au scris despre acest lucru, așii vroii înse să-ii aud zicînd fățiș: „E trebuitoriu ca femeile să se mărite și să facă copii, iele n'ar face dacă nu le-am sili, așa dar trebuie de constrîns“. Asemenea ziceri s'ar potrivi foarte bine cu a cultivatorilor de trestii, ieii ziceau. „Trebuie de cultivat trestiea și bum-bacul, albiu nu pot, negrii nu vrau cu prețul ce le dăm, așa dar trebuie să-ii silim.“ Tot așa și cu marinariii cari nu vroeau să se înscrie. Li s'ar fi putut respunde „plătiți bine și mărinariul se va înscrie de bună voe.“—„Nu voim“ ieată respunsul. Dacă în adevăr gîndesc astfeliu cum zic; asta dovedește că femeile nu găsesec ceva plăcut în măritare, pentru ca să fie smomite la aceasta. Frumoasă idee au bărbații singuri despre măritare dacă zic femeilor: „măritați-vă ori nu veți căpătă nemic“. Așa se explică după mine ura unor dintre bărbați pentru libertatea și egalitatea femeilor.

Să tem, nu că femeile nu vor voii să se mărite, dar că vor cere condițiuni egale; și că ori ce femeie cu caracter, va fi în stare să facă ori ce alta ce nu ar înjosi-o de cît măritîndu-se să-și iea un stăpîn. Dacă bărbații cred că legea măritărei trebuie să fie tirania, atunci au drept să nu lese să aleagă de cît cea ce am zis. Atunci tot ce s'a făcut pentru a lumină spiritul femeii a fost o greșeală. N'ar fi trebuit să le dee educație literară. Femeile cari cetesc și mai cu samă cari

scriu, sînt o semîntă de discordie și de turburare. Au făcut reu că au lăsat pe femei să învețe alte cele de cît a ști cum se îndeplinească rolul de cadîna și de slujnică.

(Va urmă)

Sofiea Nădejde.

Despre Vulcani.

Orî cine a auzit de vulcani și foarte mulți își vor fi amintind fraza din Geografie, că vulcanii sînt munți cari aruncă pe o gură largă numită *crater* materiile topite numite *lavă*. Această definiție nu poate să ne dea idee lămurită despre ceea ce se cheamă vulcani. Să luăm exemple pentru a înțelege lămurit vulcanii și pricinile lor, numai așa vom scăpa de primejdia de a-i socoti ca niște deschideri întocmite de atot puternicia lui D-zeu pentru a nu se întimplă (doamne ferește) să plesnească pămîntul în bucăți. Mai de mult ieră obiceiul a închipui feliu de feliu de povești despre istoria pămîntului și nu de a căuta adevărul. Unii laudau Geologia și o puneau între științele unde închipuirea poate avea cel mai însemnat rol și în adevăr cîte și mai cîte lucruri frumoase nu au izvodit geologii vechi pentru a putea înțelege trecutul pămîntului. Cu atîta mai mult trebuie să arăt *ce se știe* despre vulcani, cu cît nici o Geologie din cele ce se învățau nu de mult prin școli și chiar se vor mai fi învățînd încă pe unele locuri nu spune ceva cum se cade despre această chestie.

Ceea ce a lovit mai ales luarea aminte a naturalistilor a fost forma de multe ori conică a munților vulcanici, și-au închipuit că vulcanul ieste un munte. În Geologiile vechi ni se spune că în locul unde are să fie un vulcan se ridică pămîntul în formă de clopot, apoi se face o spărtură prin care se aruncă feliurite ma-

terii solide, licide și gazoase. Parte din aceste materii cad în jurul deschiderii și formează o ridicătură conică. Ridicătura întâia o numeau *con de ridicătură*, pe cea a

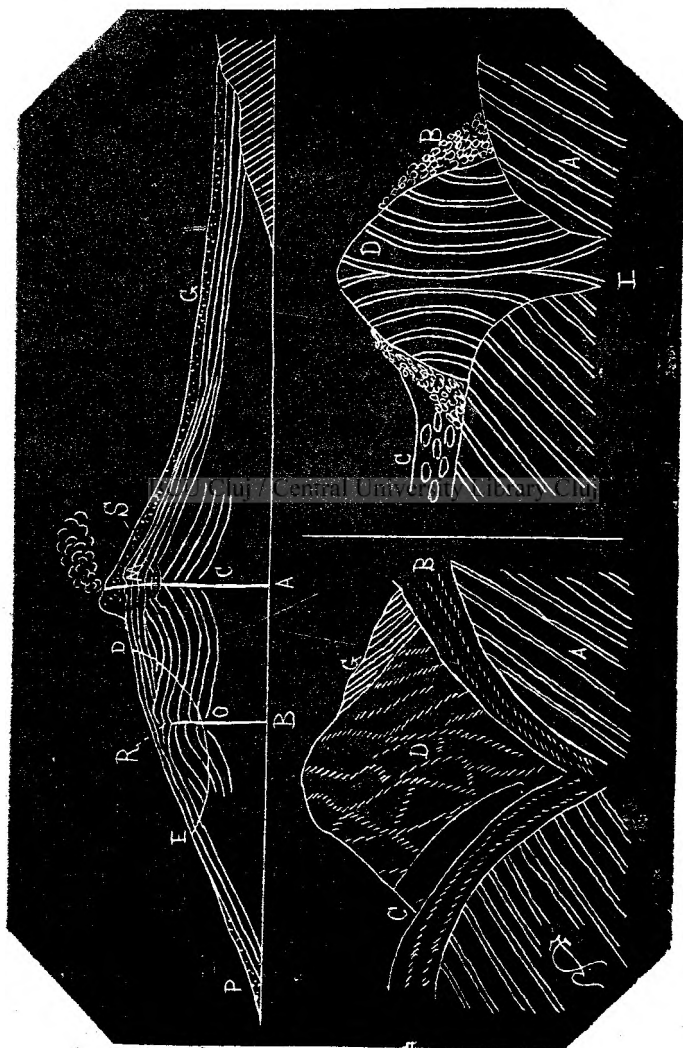

Fig. 1.

doua *con de erupțiune*. Acuma înse se știe că așa numitele conuri de ridicătură s'au format tot din materiale aruncate de vulcan. *Lyell* în cartea sa numită *Principii de Geologie* dovedește cu de a mărunțel falșitatea credințelor școalei vechi și arată că teoriile lui *Leopold de Buch*, etc, nu se întemeiază pe nici o dovadă. *Lyell* a căutat la *Vezuv* și a văzut foarte bine că așa numitul con de ridicătură ieste format tot din pături de lavă și de cenușă în totul asemănătoare cu cele din conul de erupțiune.

Se zicea că lava nu poate să se învîrtoșeze de cît pe suprafețe foarte puțin plecate, *Lyell* a arătat la muntele *Etna* curenți de lavă cari s'au învîrtoșat deși curseră pe suprafețe foarte înclinate. În sfîrșit a dovedit că vulcanul *Etna* avea într'o vreme două vîrfuri și că cum se vede în fig. 1 deasupra cele două cratere *R* și *S* au format ca o șea între dînsese aruncînd materi, apoi de la o vreme craterul *R* a încetat și *S* a tot urmat cu erupțiunile, a acoperit cu desăvîrșire craterul vechi și a ajuns singurul crater aflătoriu în vîrfurile *Etnei*. Peste un timp a avut loc o erupție prin craterul *R* și păturile de deasupra liniei curbe *E O D* au fost aruncate și așa s'a făcut Valea numită *Val del Bove*. Dacă n'ar fi această vale nu s'ar fi putut descoperi că *Etna* a avut o dinioară două vîrfuri. Dar dacă istoria formării muntelui *Etna* se înțelege bine cînd admitem că tot muntele aproape, s'a format din materiile aruncate; nu se poate explică de feliu în teoria conurilor de ridicătură, sau mai bine: cercetarea constituției muntelui vulcanic al *Etnei* a dovedit că teoriile vechi ierau greșite.

Vulcanul nu ieste în adevăr altă cevă de cît o deschidere care pune în comunicație materiile topite aflătoare la adîncime, cu atmosfera. Muntele nu ieste vulcanul, ci o urmare a acestuia.

În fig. II sus se vede cum ieste constituit un vulcan. Dedesupt vedem păturile orizontale prin cari s'a făcut deschiderea și tot o dată vedem cum se scoboară un canal

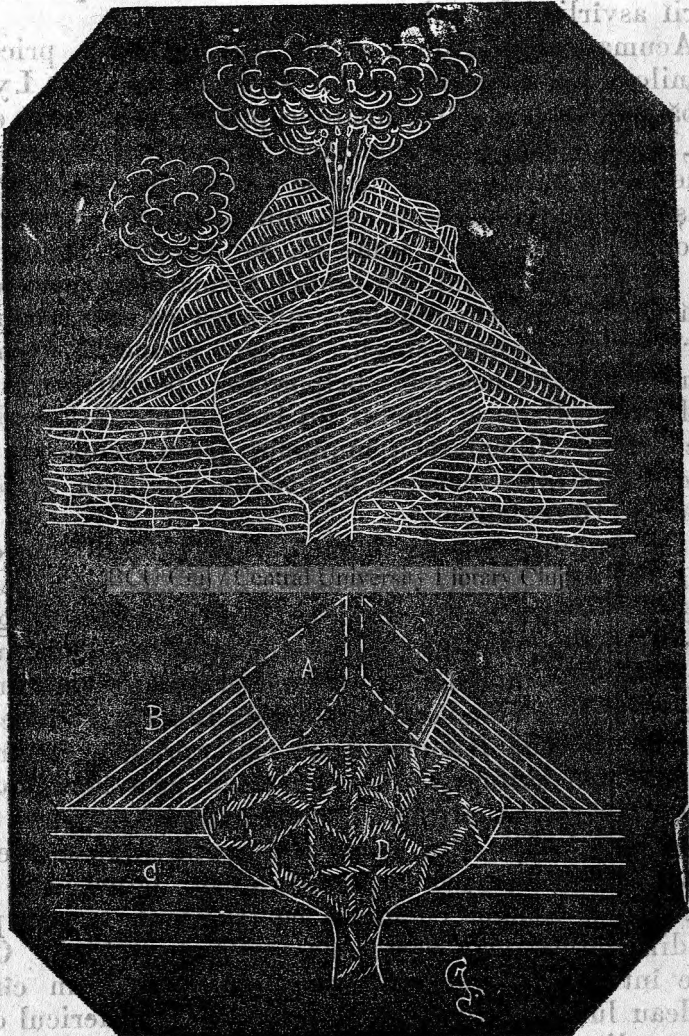

Fig. 2.

spre năuntru pământului; în lăuntru vulcanului se vede o masă de materie topită de formă conică care aruncă aburi și alte materii pe canalul numit crater; în jurul

craterului vedem un munte conic format din pături de materii asvirlite de vulcan.

Acuma înaintea de a arăta mai pe larg pricina vulcanilor și a erupțiilor lor să istorisim după I. yell și după Fuchs cele mai însemnate erupții ale Vezuviului, etc.

„De la începutul colonizării grecești în Italia de la miează-zi, Vezuviul nu dăduse semne de viață. Naturaliștii puteau cunoaște că muntele ieră vulcanic, Strabon îl cunoscù, dar nime nu se așteptă să-l vadă avînd ieară-și erupțiuni. Pe atunci forma Vezuviului ieră conică curat și foarte regulată, nu avea ca acuma două virfuri, ci numai unul singur. Plutarc spune că avea la virf un crater cu coastele priporoase, pe cari creștea vița de vie selbatecă, fundul lui ieră un șes fără iearbă, coastele de pe dinafară a muntelui ierau acoperite de ogoare foarte bine lucrate; la poalele lui ierau orașele Pompei și Herculanium.“

„Cel întâiu semn de trezirea vulcanului fù un cutremur din anul 63 după Hristos, care pricinui mari stricăciuni. Până la 79 urmară des una după alta zguduituri slabe, în luna lui August din acest an se înmulțiră întărindu-se tot o dată și se încheeră prin erupțiune. Plin cel bătrîn comandă pe atunci flota romană la Misena și, dorind să vadă fenomenul de mai aproape, fù înădușit de aburi sulfuroși. Plin cel tînăr ne-a lăsat o descriere adevărată a acestei scene înspăimîntătoare. Se văzù mai întâiu un stîlp gros de fum ridicîndu-se drept în sus din Vezuv, apoi întinzîndu-se în lături, așa că partea de sus semănă cu figura ce formează crengile pinilor din Italia, iear partea de jos cu trunchiul. Ceriul se întunecă de norii de fum și din cînd în cînd se vedeau lumini ca de fulger urmate de întunericul cel mai cumplit. Cenușa căzù pîn la Misena unde stăteau corăbiile romane.... marea se trase înapoi și multe animale dintr'însa se văzură pe uscat.“

Orașele Pompei și Herculanium nu fură acoperite cu lavă, cum cred unii ci cu cenușă și dintre locuitori

muriră foarte puțini, mai toți avuseră timp să părăsască orașele. La 79 nici n'a produs Vezuful lavă, dar mare parte din conul cel vechiu s'a sfărmat în pulbere, rămășițele lui se numesc acuma *Somma*.

La 1631 se întâmplă o erupțiune foarte puternică și aceasta avu loc după un repaos îndelungat. Muntele ieră acoperit cu copaci foarte bătrâni și cu alte plante, chiar în crater ierau tei și stejari și turmele pășteau într'însul. Pe fundul craterului ierau două lăculețe cu apă caldă. Vulcanul se părea stins.

La 1631 se începură zguduituri cari din ce în ce se făceau mai tari și mai dese. În noaptea lui 16 decembrie fură așa de strașnice în cit se înspăimîntară locuitorii din Neapol.

La 17 deminează țeraniii cari veneau la tîrg văzură un stîlp de fum ieșind de o dată din virful muntelui. Fumul ieră de o dată alb; apoi se făcu negru cu străluciri roșe la mijloc. În curînd se ridică până la mai multe mii de metri, se lăți la partea de sus în formă de leică. Încet încet ceriul se întunecă norii de fum ascundeau lumina soarelui. Tot o dată ploae de cenușă începù a cădea. Fulgere strălucitoare luminau din timp în timp și pe lângă exploziile vulcanului se auzea și trăsnetul. Poporul privise cu mierare fenomenele, dar văzînd întunecimea, ploaea de cenușă, fulgerile și trăsnetele se împlù de groază și în tot orașul se auzeau numai bocete și țipete de groază.

Locuitorii din Torre dell'Anunziata și din Torre del Greco fugiră unii spre Castellamare, alții spre Neapol. Cei cari apucară spre mare, o aflară turburată prin zguduiturile fundului. Mulți dintre cei ce fugeau fură omorîți prin loviturile zgurei înfocate aruncate de vulcan; ceilalți găsiră porțile orașului închise, și păzite de soldați, pentru că ieră de temut să nu se aducă ciuma. Unii se întoarseră a casă și muriră, alții fură spre sară primiți în oraș.

Pe la 11 ceasuri deminează, fumul și scînteerea fo-

cului crescuse, căci se formaseră aproape de margina apusană a muntelui, multe crăpături și cratere. Nourii de fum și ploae de cenușă se întinseră până în provincia Basilicate și după amiează până la Tarent. Cutremurul de pământ ajunsese așa de tare încît ai fi crezut că te afli pe o mare furtunoasă, șivoae de apă rupseră ulițile cari legau orașul cu țărmul mării. Cenușă care până acuma căzuse aiurea din pricina vîntului începù a cădea în oraș. Pe la 1 noaptea zgomotul subpămîntean ieră așa de strașnic în cît se părea ca muntele trebuie să se despice. În curînd un puhoi de glod năvăli de pe conul vulcanic. În ziua de 17 năvăliră de pe munte trei puhoae de glod, luînd copaci și case; două înneacă șesul Nolei și al treilea, Portici și Resina.

Marea între Neapole și Sorrente se retrase la un kilometru de la țărm, apoi aruncîndu-se cu o furie ne mai auzită spre țărmurile sale, aruncă pe uscat corăbi și pustii toate locurile de pe lîngă mal. Insulele Ischia și Nisita avură aceeași soartă.

Ploaea de cenușă încetă în curînd la Neapol, dar se văzù un puhoi, de lavă de la Fosso-Grande până la Bosco tre case. Se părea că muntele întreg se topește și lava curgea formînd mulțime de curenți, pe de o parte spre Portici și Resina, până la Torre del Greco, de alta spre Torre dell'Annunziata: 2000 de oameni pieriră acolo. În multe locuri lava curse în marea. Pe la amiează-zi tot ieră întunerec la Neapol. Se văzù strălucirea lavei care se mișcă spre marea și copacii aprinși ce-i cără.

În ziua de 16 cenușă ajunsese până la Tarent, la 17 ajunsese în Dalmația, în insula Negropont și până la Constantinopoli.

Până la 23 erupția nu slăbi, apoi mai ținu pînă la mart 1632, dar fără a îmfațoșa fenomene deosebite.

Patru zeci de orașe și sate fusesse nemicite în parte de lavă, în parte de cutremure de pământ: numărul

oamenilor omoriți se socotește a fi vr'o 4000 și al animalelor 10,000. *)

Iată cum descrie Fuchs erupțiunea lui Etna (1865) :

„După o erupțiune ce avu loc în 1852 în Val del Bove, Etna, afară de câte-va cutremure de pământ, nu îmfațoșă nemica vrednic de a fi însemnat. Numai tot aruncă aburii de apă și alte gazuri.

În luna lui mai 1863, vulcanul începù a da semne de vieată și avu o erupțiune de cenușă cari fu duse, la 7 Iulie, până în Calabria și la Malta. Mai urmă o erupțiune de zgură, apoi o perioadă de repaus ce se întinse până la 1863 august. În acest an aruncă cit-va zgură și pe urmă iar se liniști. În anul 1865 în Fevruar începù erupțiunea cea mare și ținu până în luna lui Iunie.

La 30 Ianuarie în urmă cutremurelor cari țineau de mai multă vreme, de o dată, după o zguduitură strașnică, simțită la 10 ceasuri, o lumină strălucitoare lumină baza lui Monte Frumento, con lateral eruptiv. Un puhoi de lavă înfocată începù a curge dintr'o crăpătură în mijlocul unui nour de fum, de cenușă și de zgură și însoțit de trăsnete puternice: strălucirea mai crescù încă, cînd aprinse o pădure de *epicea* în drumul său.

Țeranii ale căror cîmpuri și locuinți ierau amenințate de lavă, încrezîndu-se în apărarea sfintului lor patron, încunjurară proprietățile lor cu icoane împodobite cu flori. Dar lava înaintă arzînd semănăturile și locuințele pe unde trecea. Țeranii cu femei, cu copii stăteau în genuchi și se rugau, lava înse îi cuprinse și-i arse cu desăvîrșire. Mult le-au folosit rugăciunile și icoanele !

Puhoiul de lavă se rostogolea de a lungul coastelor muntelui, încărcat de zgură, de bolovanii și de copaci arși, arzînd și nemicînd tot ce întîlnea. În curînd se împărți în mai multe puhoae cari străbătură în cele

* Descrierea erupției de la 1631 iese după Fuchs. *Volcans et Tremblements de terre* 1876.

mai frumoase păduri și le dădură foc. Unul sa prăvăli cu pîriituri spăimîntătoare de pe o stîncă formînd o cascadă naltă de 60 metri împlu valea și apoi curse mai departe.

Spîtecătura cea mare împărțise pe Monte Frumento în două părți și trecea drept prin mijlocul craterului celui mare, se putea urmări de pe aboriî ce ieșeau dintr'însa până aproape de Val del Bove. . . . se formară vr'o șapte cratere. De la început lava curgea foarte iute mai apoi foarte încet. Din această pricină nu ajunse pîn la partea locuită și stricăciunile le făcu mai mult în partea pădurilor.

În cele di'ntăiî zile ale lui Fevruar, cînd se făcuse cele 7 crateere, erupțiile de lavă și de cenușă ierau însoțite de vîrtejuri de fum . . . Aboriî albi formau inele foarte delicate. Cînd ieșeau mai cu tărie, se auzeau zgomote asemănătoare cu cele ce fac ciocanele bătînd pe ilăe. Acest fapt explică povestea celor vechi că Vulcan și cu ciclopîi lucrau acolò fulgerile lui Joia.

Pe la începutul lui Mart curse alt puhoiî de lavă și amenință Linguagrossa, totu-și se oprî mai sus. De o parte și de alta a puhoiului lava curgea și formă ca un lac, care stătù înfocat pînă pe la sfîrșitul lui Iunie. Erupțiunea avuse loc prin deschideri aflătoare pe coastele muntelui, departe de vîrf, dar prin craterul cel mai de sus ieșeau aboriî îmbielșugați cînd aveau loc erupțiunile!

(Va urmă).

Ioan Nădejde.

Respuns la adresa d-lui **„Verax-Mordax-Vindex“.**

Domnule Redactor!

În fôia Dv, „Contemporanul“, (N. 4. din a. c. 1882), s'a publicat un complicat atac contra novelelor mele istorice, și contra ocupațiunii mele pedagogice. Atacul s'a repetat în N. 5.—Aceste

atacuri ar fi cu totul neexplicabile, dacă nu aş releva câteva împrejurări, cari le explică.

Demult ne aşteptam la vre o tentativă de resbunare din partea onorabilului domn Ioan Nădejde, pentru că dsa a fost destituit din postul de profesor la liceu, când s'a întâmplat, de eram eu director;—şi, prin urmare, nu am fost surprins, când mi s'a relatat, că dsa, onorabilul d. I. Nădejde, s'a încercat a căpăta câteva coli din noua mea novelă „Tinereţta lui Stefan-cel-Mare“, pentru a o critica în „Contemporanul“ dv., înainte de a fi tipărită totă. Refusându-i-se această dorinţă, totuşi o vedem implinită în „critica“ din N: 4.; căci acolo, criticul pronunţându-se contra novelei „Decebal“, s'a prezentat ocaziune de a se pronunţa şi contra novelei mele despre Stefan-cel-Mare; şi apoi; prin o genială deducere (?), că *resbóiele* romanilor însemnă *bătaia elevilor* în şcoli,—mi se atribue nescie stranie teorii pedagogice, „selbătăcie“, şi chiar „gust de canibal“ (!)—Notez aci, că ştiu, cumcă manuscriptul criticei eră scris de mâna dlui I. Nădejde, când s'a dat la tipariu;—pe copertă stă „Verax“ lângă critică, iar sub text „Mordax“,—în N. 5. „Vindex“;—mi-se pare, toate pseudonime ale unui şi aceluiaşi binecunoscut critic iaşian. Sub text se vede pusă şi data de „Bucureşti“;—ânsă, în o notiţă, autorul *sinjur* se arată de *iaşian*, zicând, că s'a „luat după istoria românilor predată de d. Lambrior la şcola militară“ (din Iaşi);—în cât masca de „Bucureşti“ e pré slabă, pentru a ascunde personalitatea domnului din Iaşi, cu spiritul seu, cu maniera sa, şi cu unicul *seu stil*. *).

Dacă nu am cunósce aceste împrejurări. ar remâne neexplicabilă critica; şi eu me cred autorizat a presupune, că e un început de *resbunare* a dlui... „Mordax-Vindex...“ contra mea.—Ori; póte vré să o luăm în serios, ca *critică*?—In asemenea cas il provoc, să nu azvirlă numai copilăresce afirmările dsale, ci să le *probeze*. Il *desfid* anume; 1). să *probeze*, că eu am „*falsificat*“ *adeverul istoric*, când am esclus din novelă faptele greţose şi chinuitoare pentru cetitor, de es. schinjuirea prizonierilor romani de cătră femeile dace, etc., şi când am *format* unele detaluri istorice, după cum prescrie scopul novelei, şi legile frumosului în general; 2.)

*) Cât de slabă este Onor. Redacţiune, intru a mască identitatea colaboratorilor sei locali, se vede şi de acolo, că, de es. la o serie de articuli a pus iscătitura de „Simbad“, uitând, că în text se vorbesce ca din redacţiune, căci se zice: „Vestitul nostru Simbad... Simbad, în rávaşul, ce trimite cătră redacţie... şi socóte, că cultura *nostră*... Noi (adecă redacţia) i-am respuns...“ Decí: articulele sunt compuse ca din redacţie.

să probeze, că, dacă aş fi pus toate detaliile istorice, aceste ar constitui novelă, şi nu proprie istorie;—3.) să probeze, că eu nu arăt cu neutralitate, ci cu „gust de canibal“, şi cu „selbătăcie“, că romanii tăiau pe dacii, cari se luptau;—4) să probeze, că în noua mea, „pagina 34.“, (ori pe ori care pagină!) se zice că „*Burii*“ au trimis la Traian solul cu buretele;—5.) să probeze, că eu am întemeet, ori am *aprobat macar* vreodată, *bătăia şcolariilor*, ca mijloc de a-i înveţă minte! 6.) să probeze, că e „mîncîună“, că Stefan-cel-Mare s'ar fi purtat cu iubire de ţară, şi ar fi vorbit în sensul, în care mi-l am închipuit eu în noua mea novelă, pre care dl Verax-Mordax.....“ s'a grăbit a o detractă în mod sumar înainte de a fi fost ieşită totă de sub tipar.

În special pentru „Decebal“ îi voi cită un respectabil număr de buni autori, cum, din străini: Plinius, Dio Cassius, Ciacconi, Froehner, şi alţii, din cari, pre unii i-am studiat în Viena, pre alţii în Paris, unde, în Louvre, pavillon Denon, am avut fericirea de a studia, între alte opuri de artă, şi copia *Columnei lui Traian*, în mărimea şi formă plastică a originalului din Roma.—În I. Genersich, (care urmăzează după Plinius, Dio Cassius, Engel, Mannert, Crevier, Ciacconi, Bach, Heyne şi Fabretti), volumul I. pag. 170. stau următoarele cuvinte: „O adouă solie a lui Decebal sosese, ce e drept, tot din clasa mai neînsemnată, însă în număr mai mare, şi *urmată de femei şi copii*, cari imploră pace;“—şi pag. 173. „O mare adunare de daci, *cu femei şi cu copii* se aruncară în genunchi, spre dovadă despre supunerea lor, şi se rugară pentru pace cu mâinile redicate, azvîrlindu-şi scuturile...“—Iată dară, de ce am „îndrăznit“ a închipui asemenea scene! Aş fi îndrăznit a le închipui chiar fără să le fi găsit în Genersich, etc. pentru că nu am făcut istorie, ci novelă; şi pentru că asemenea scene sunt naturale, psihologic justificate, şi pot fi de ore-care forţă dramatică.

Trecând peste multe alegaţiuni—*ejusdem farinae*—ale dlui critic, altele gratuite, altele vage, altele nule,—l'am sfidat în şase puncte;—şi fiind că lucrurile atinse în acele puncte nu au existat niciodată, e absolut imposibil să le probeze;—de aceea sper, că nobilul d. „*Verax-Mordax'Vindex*....“ în superiorul său simţ de *justiție*, va binevoi a acceptă titlul de *detractor* de rea credinţă al novelelor mele, şi de turburat şi deplorabil *calumniator* al activităţii mele pedagogice.

După aceste sper, că nu mi se va impută ca ne modestie, dacă, fiind *provocat*, voi arată aci aprecierile altora, neinteresate asupra novelelor mele „Decebal“ şi Stefan cel-Mare“. Iată cele mai principale:

În 1868, fiind în Botoşani, am primit dela cel mai riguros critic următoarea scrisoare: „Iaşi, ⁶/₁₈ dec. 1868. Domnul meu!

Aseară, în adunarea „Junimei“, s'a cetit „Decebal“. Într'o Societate ca a noastră, unde critica a putut fi uneori pré aspră, dar nu a fost niciodată pré blândă, lectura manuscriptului D-v. a fost ascultată cu cea mai viie atențiune, și *aprobările căldurose ale tuturor* vă pot fi un semn precursoriu al impresiunii, ce această scriere va produce în publicul român. Mie în deosebi mi-a plăcut *tonul* susținut în întreaga compunere, și *stilul* ei cel *sobru*. *Mesura estetică* este pretutindene păstrată, și nici unul din cuvintele, ce ați întrebuințat, nu s'ar pute schimbă.— Se înțelege dela sine, că scrierea D-v. se va publică în „Convorbiri“,—și Societatea a decis dela sine a imprimă opul și ca volum a parte, în o edițiune populară și în o edițiune de lux.— Mulțamindu-vă, pentru plăcerea ce ne ați făcut prin trimiterea D-v., Vă rog, să pri-miți,...“ etc.

(Semnat: T. Maiorescu.)

Cred, că pot a me dispensă de a mai aminti aci și celelalte, nenumerate, expresiuni din partea altor adeverate autorități literare;—citez numai aceea, că în 1869 s'a mai publicat în un calendariu; și acuma, după treisprăzece ani, domnul librar-editor S. Samitca din Craiova, publicând o serie de lucrări, cu cari dorește a se opune contra curentului de importațiuni triviale, mi-a scris o scrisore particulară, în care zice: „să-mi dați voie a publică pré frumoșa dv. novelă „Decebal;“—și dându-i voie, a și publicat-o în o ediție simplă și în o ediție de lux.—Relativ la noua mea novelă despre Stefan-cel-Mare, voi însemnă atâta, că, după ce am cetit-o în manuscript mai multor persoane literate, și au aprobat-o, numai după aceea am dat-o în primirea d-lui editor. Păstrez ânsă și un act în scris relativ la această lucrare, în care dl. G. Sion o citează așa: . . . scrierea această („Stefan-cel-Mare“) „ar pute figură cu onóre în oricari publicațiuni literare.“

Peste câteva zile, onor. Public va pute aprecia și această novelă din *propria sa vedere*; voi arată aci numai cuprinsul ei, din care se va pute vedé, dacă conține numai „minciuni“ și „frazе patriotice de ale autorului,“ ori conține o țesetură de *acțiuni novelistice*.

Iată acel *cuprins*:—Planul lui Petru Aron, intriga lui.—Bogdan ales domn. Jocul cu arme. Desperarea lui Petru. Izgonirea lui Stefan. Jalusia lui Bogdan. Conspirațiunea lui Petru. Stefan intră în conspirațiune. Usurparea lui Petru. Fuga lui Bogdan și a Elenei. Călăul cu țapa, și cerșitorii.—Pribegirea lui Stefan. Stefan întelnesce pre părinții sei. Mórtea lui Bogdan. Călăul și capul lui Bogdan. Intêlnirea lui Stefan cu Petru Aron.—Stefan trimite pre Negre pețitor la Radu. Elena dómna prinsă de Petru

Aron. Din biografia lui Petru. Atitudinea Elenei. Stefan sosesc. Stefan prins de cătră Petru. Alocuțiunea lui Stefan. Ostașii, luminați, eliberază pré Stefan. Petru Aron prins. Stefan ales domn. Solia lui Simeon dela Chiev. Solia lui Radu. Stefan in mare luptă cu sine. El se decide a infruntă pre Radu, și a luá de soție pre Eudoxia, ficia lui Simeon. Radu se redică cu óste. Eudoxia móre. Stefan iese cu óste, să infrunte pre Radu, il invinge, il de-tronéză și il exiléză. Țerile surori unite. Amorul lui Stefan cu Voichița.

Incheiënd, repet *sfidarea* mea adresată domnului de sub mascele de „Verax“, „Mordax“ și „Vindex,“ in tóte cele șase puncte de mai sus; și, fiindcă-obiectele citate intr'insele, neesi-stând, sunt absolut imposibile de a se probá, deci dl „critic“ re-mâne un neputincios detractor, și adeverat „Mordax-Vindex,“ adecă resbunător prin desperate avântări pentru a mușca, și prin vieă calomnie.

Primiți, vă rog, dle Redactor, espresiunea distinselor mele considerațiuni.

Iași, 7/19 Oct. 1882

I. P. Florantin.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Monstruozițăi Geografice.

Primim de la dl. *V. Dornescu* institutoriũ la Ro-man niște observații foarte întemeiate în privința chi-pului scandalos cum ieste trãtat județul Roman de D-niũ Geografi (?) *G. Al. Zamfirol* (profesor la liceul Mateiũ Basarab), *N. Athanasiu* institutor și *A. Gorjan*.

„Vorbesc de Județul Roman, care-mi este cunoscut „foarte bine și deduc de aice că și celelalte sînt descrise „tot așa de frumos, după cum am și constatat pen-tru unele.“

Dl. Zamfirol spune că districtul Roman are 6 plă-și, pe cînd înainté de 1 april 1882 avea 4: *Seretiul de sus, Fundul, Seretiul de jos, Moldova*, iar acuma de cînd *Seretiul de jos* s'a întrolocat cu *Moldova* are numai trei.

Despre numărul locuitorilor ne spune Dl. Zamfirol că ar fi 150.000, dintre cari 17000 pentru orașul Roman. Foarte bine zice Dl. V. D: „Cifra nu poate fi adevărată, fiind că nici o autoritate locală, după cât am aflat, nu are statistică regulată și exactă de numărul locuitorilor; chiar și în orașul Roman nici de cum nu se știe, dacă sînt 17000 de locuitori sau mai mulți ori mai puțini.” Istoria cu populația Iașilor care s'a dovedit cu totul alta de cît se zicea ne încredințază și mai mult de adevărul celor scrise de Dl. V. D.

D-nii *Zamfirol și Gorjan* pun orașul Roman pe o câmpie mînoasă pe cînd locuitorii Romanului știu foarte bine că orașul lor ieste pe o culme de deal, ce se sfîrșește spre miezăzi în apa Moldovei.

În Roman ieste un seminariu întemeiat la 1858, Dl. profesor Zamfirol nici mai mult nici mai puțin îl atribue lui *Alexandru cel Bun*(?!). Mai ieste și un gimnaziu pe socoteala primăriei și a județului, avînd un ajutoriu și de la stat, înființat la 1872. D-nii Atanasiu și Zamfirol ne vorbesc numai de un seminariu, în timp ce Dl. Gorjan arată numai gimnaziul!!

În județul Roman sînt trei tîrgușoare: *Băcești*, *Dămieniști* și *Bîra*. Dl. Gorjan le arată pe toate, Dl. Zamfirol uită pe cel mai însemnat (*Băcești*).

Dl. Athanasiu pune *Valea albă* în județul Roman, pe cînd în adevăr se află în al Neamțului.

În privința originii orașului toți acești Geografi (nu rîdeți vă rog) se unesc și ne spun că ieste tocmai de la colonizare, pe cînd documental se dovedește că tîrgul a fost întemeiat de Roman vodă pe la 1392 Dl. V. D citează pe Eudoxiu Hurmuzachi „Fragmente din Istoria Romînilor“ tom. I pag. 323. Apoi dacă numele ar fi dea dreptul din latinește, din *Romanus* n'am avea *Romîn* sau *Rumîn*, nu *Român* cu accentul pe *o* și cu *a* neprefăcut în *î*. Halal de Geografia!

Verax.

Războaiele cu Dacii ¹⁾

În veacul întâiu după Hristos Dacii ocupau ținuturile cuprinse între Prut, Dunărea, Carpații de la Nord și Tisa de jos. Dacii după mărturia celor vechi erau un popor thrac. Religia Dacilor încă ne arată că erau neamuri de aproape cu Thracii. Cei trei zei mai însemnați ai Thracilor se aflau și la Daci. Jertfele ce se făceau pentru cinstea lui *Dionysios Omestes* la Thracii le găsim și la Daci. La amândouă popoarele se credea că cei buni vor avea parte la ospățul fără sfârșit. Credința în viața viitoare era așa de tare în cât și împlăea pe războinici cu așa despreț pentru viață în cât Herodot îi numește cei mai viteji dintre Thracii, iar Traian în *Cesarii* lui Iulian, citează religia lui *Zamolxis* ca una dintre piedecile cele mai mari ce a întâmpinat în expedițiile sale.

„La acest popor foarte religios, zice *de la Berge*, preoțimea se organizează cu tărie și luă în stat un loc însemnat, poate mai însemnat de cât la națiunile civilizate contemporane. Astfeliu după reforma lui *Zamolxis*, adevărat foarte de de mult, regele fu totdeauna însoțit de un preot care primea mai atîta cinste cât și zeul ale cărui voinți le făcea cunoscute, chiar și purta numele de *zeu*“. Geții erau poligami și de sigur și Dacii. În veacul al cincelea înainte de Hristos Geții erau încă pe malul drept al Dunărei, aproape de gurile ieșii. Nu se știe cînd s'au mișcat în susul fluviului și l'au trecut. Pe timpul lui Alexandru cel Mare se aflau în locurile unde erau și pe timpul lui Traian.

În anul 76 înainte de Hr. s'au lovit pentru întărea

¹⁾ Pentru a avea chip de a discuta cu ilustrul nuvelist D-l *I. P. Florantin*, cât și cu istoricii (?) noștri scurtăm aici războaiele cu Dacii din „*Essai sur le règne de Trajan par C. de la Berge*, studiu care face parte din „*Bibliothèque de l'école des hautes études*“ din *Paris* și s'a publicat la 1877.

oară legiunile romane cu Daciî. Consulul C. Scribonius Curio învinse pe Dardanienî și străbătù până la hotarele Daciei, dar se retrase din pricina pădurilor. Daciî ierau împărțiți în triburi în luptă între ieie. Pe timpul dictaturei lui Iuliu Cesar, Boerebistas le unì pe toate la un loc și sprijinit de Decaenus preotul lui Zamolxis stărpi bețiea și întroduse disciplină. Din pricina legăturilor sale cu preotul lui Zamolxis Boerebistas căpătă de la nație o încredere oarbă și fără de margină. Nemicî popoarele gale ce se mai aflau în basenul Dunărei; apoi supuse țermurile mării Negre până la Apolinia și prădă orașele grecești din acele părți. Mai pe urmă trecù Dunărea cu 200,000 de oameni și îngrozì pe Romani în Thracia, Macedonia și Illyria. Entusiasmul religios al Dacilor și cuceririle lor se asemănă cu fenomenele de acela-și feliu petrecute mult mai târziu la Arabi, cînd cu Islamismul. Boerebistas pierì într'o rescoală în acela-și timp cînd Cesar fu omorît de Brut și Cassiu. Daciî slăbiră și Iazygiî, popor sarmat, cuprinseră cîmpiele roditoare unde se află acuma Moldova și mare parte din Muntenia, de atunci Daciî fură grămădiți în Transilvania, Banat și Oltenia.

Deși puterea Dacilor scăzuse tot ierau încă înspăimîntători pentru Romani, mai ales pentru că ieră cu putință să se alieze cu Germanii. Octavian August avea de gînd să facă o expediție în Dacia și chiar a și luat Segestul pe Sava și a pus o garnizoană de 25 de cohorte.

În războiul civil Daciî ținură cu Antoniu și de și nu trimeseră de cît puțin ajutoriù, însuflară atîta groază Romei în cît găsim amintită vitejia Dacilor în versurile lui Virgiliu și în ale lui Horațiu.

Intr'al patrulea consulat al lui August (30 înainte de Hr.), Marcus Cassius avù cîte-va succese în potriua Dacilor și a Bastarnilor. Două zeci de ani după acestea barbarii sub *Cotiso* trecură Dunărea pe gheață și prădară provinciile romane. Lentulus îi bătù și împăratul August ridică pe țermul roman al Dunărei cîte-va în-

tăriri; dar năvălirile Dacilor nu ierau nici mai rari, nici mai puțin primejdioase. De mai multe ori duseră Romanii mii de barbari și-i așezară dincolo de Dunărea tutu-și puterea Dacilor ieră mare.

În timpul lui Domițian ajunseră Dacii mai de temut de cît ori cînd. Duras cunoscînd talentele militare ale lui Decebal se retrase de la domnie și-l lăsă pe acesta. Șeful barbarilor, chiar după mărturia Romanilor ieră un geniu militar. Pe lîngă vitejia poporului său, hotări să-i dea și știința romană. Atrase la dînsul fugari, învătă a rîdică întărituri și a face mașini de război și cum se văzù în fruntea unei armate bine disciplinate, năvăli în Mesiea. Oppius Sabinius cîrmuitorul acesteia fu omorît, întăririle căzură în mînele Dacilor și țara fu prădată.

Domițian adună în grabă legiunile în Panonia și în-sărcină pe Cornelius Fuscus cu războiul. Marcomanii făgăduiră ajutoriū, Fuscus trecù Dunărea pe un pod de vase și străbătù cu îndrăzneală în țara Dacilor; dar Marcomanii nu se ținură de cuvînt și nu dădură nici un ajutoriū. Fuscus fù bătut: legiunile lăsară în mînele dușmanului mulțime de prinși, de bagaje, de mașini de război și un vultur.

Decebal mulțămit de această reușită se arată gata a închiea pace. Domițian nu voi; dar în loc de a merge asupra Dacilor cu toate oștile sale le despărți și trimese o parte în potriva Marcomanilor. Ar fi trebuit ca însuși împăratul să iea parte la război pentru a dà curaj soldaților; în adevăr și părăsi Roma și porni ca pentru a se pune în fruntea oștirilor, dar după ce ajunse în Mesiea lăsă pe sama generalilor purtarea războiului.

Calpurnius Iulianus, cîrmuitorul Mesiei, merse în potriva barbarilor și cîștigă la *Tabae* o biruință strălucită. *Vezinas* cel mai mare după Decebal, trebui să se ascundă printre morți și să fugă în timpul nopței. Iulianus merse iute asupra Sarmizegethusei și cît pe ce ieră să o cuprindă. Se zice, dar nu-i de crezut, că Decebal

tăe o pădure aproape de capitală, îmbracă trunchiurile și le puse arme, așa că Iulianus crezînd că are înaintea o armată foarte puternică s'ar fi retras. Orî cum, Iulianus se retrase. Armata trimesă în potriua Marcomanilor fu bătută; trebui deci să se închee pace cu Marcomanii și cu Decebal aliatul lor. Regele dac trimese la Domițian pe frate-său Diegis, ca să înapoească împăratului cîți-va prinși și să ceară pentru Decebal încoronarea. Romanii fură siliți să plătească și tribut Dacilor. Domițian înse triumfă și luă numele de *Dacicus*.

Zece ani plătiră Romanii bir Dacilor. Dar Traian se hotărîse să răzbune învingerea și rușinea tovarîșilor lui de arme.

Intăiul război

Despre războaiele cu Dacii nu mai avem nici una dintre scrierile celor vechi. Cea mai însemnată din toate, comentariile scrise de Traian, s'a pierdut afară de o bucătică foarte scurtă care a ajuns pînă la noi și din care tot se poate scoate lumină. Nu mai ieste nici cartea a 23-a din *Istoriile* lui Appian, nici poema grecească compusă sau proectată de Caninius Rufus după îndemnul lui Pliniu; din *Γετικά* ale doctorului Criton, avem numai cîte-va rînduri. Colona lui Traian ieste însemnată pentru arheologie, dar nu ne poate arăta nici locul nici data luptelor și tabăririlor. Apoi greu se poate cunoaște pe dînsa începutul și sfîrșitul fie cărei scene; multe întîmplări cari au avut loc în același timp sînt puse una după alta, altele despărțite prin timp îndelungat sînt puse una după alta, de vreme ce se ating. Apoi Dl. *Dierauer* a arătat că sculptorii au arătat mai numai acele episoade la cari a luat parte chiar împăratul Traian. Astfeliu se explică mulțimea jertfilor, etc și lăsarea altor lucruri însemnate: prinderea surorii lui Decebal de către Laberius Maximus, întîmplarea lui Longinus, năvălirea lui Susagus în Mesiea. Așa dar trebuie

să complectăm cele ce ne arată colona prin geografie, prin inscripțiuni, prin medalii cari ne arată cum s'au urmat faptele una după alta și ne ajută a pune cum se cade cele istorisite de Xiphilinus foarte pe scurt și încurcat.

Cel întâi război cu Dacii s'a început în anul 102 după Hr. În adevăr panegericul a fost pronunțat de Plinius în luna lui Septemvrie în anul 100 față cu împăratul și nu se pomenește de feliu de război. Inscripția latină găsită la Atena și săpată în onoarea lui Adrian zice că a fost *quaestor Imp. Traiani et comes expeditionis dacicae*. Et în asemenea cazuri însămnă că cele două funcții au fost îndeplinite în același timp. Spartian ne spune înse ca Adrian a fost questor sub consulatul lui Traian și Articuleius, adică în 101.

O bucată, găsită de curînd, din actele fraților arvali, arată jertfele făcute la 25 mart 101 pentru călătoria fericită a împăratului. Ieste de crezut că la această dată a și pornit Traian. Pentru a ușură transportul armatei și al merindinelor, împăratul prelungi drumul început de Tiberiu, de a lungul fluviului, greutatele fură învinse, cum ne arată inscripția de la Tactalia în Serbia.

Pe unde s'a făcut întăea expediție din coace de Dunărea? Drumurile cari legau Dacia cu Mesia tăeau Dunărea prin trei locurile *Laederata* (pe țermul stîng nu pe cel drept al Dunărei) (Uj-Palanka), la *Taliatis* (Alt-Porecs) în Mesia și la *Aegeta* (Fetislan) în Mesia. Vom vedea mai pe urmă că podul de piatră zidit la începutul expediției a doua ieră făcut la Aegeta. Prin urmare armata trecu la întăea dată pe la Lederata ori pe la Taliatis.

Calea cea dintăi trecea prin: Laederata, Aponte, Arcidava, centum Putei, Bersovia, Ahihis, Caput Bubali, Tibiscum (astăzi Cavarana la locul unde se varsă Bistra în Temeș).

(Va urmă).

Ioan Nădejde.